

ვალერიან მებრეველი

ქართული სამართლის
ისტორია

ქართული სამართლის ისტორიის მეცნიერება

ქართული სამართლის მეცნიერებას დიდი ხნის ისტორია არა აქვს. თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ ქართული სახელმწიფოებრიობა და სამართალი ყალიბდება ჩვ. წელთაღრიცხვამდე პირველ ათასწლეულში, ბუნებრივია, შედარებით დაგვიანებულად წარმოგვიდგება ის ფაქტი, რომ ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის კვლევა XVIII საუკუნეში დაიწყო.

ქართული სამართლის შესწავლის მოთავედ უნდა მივიჩნიოთ ქართლის მეფე ვახტანგ VI, რომელმაც XVIII საუკუნის დასაწყისში ფართო საკანონმდებლო საქმიანობა გააჩაღა. ვახტანგ VI-მ სწავლულ კაცთა კომისია შექმნა, ხელმძღვანელობდა მას და თვითონაც ღებულობდა მონაწილეობას საკანონმდებლო საქმიანობაში. ვახტანგ VI-ს დიდი დამსახურება ის არის, რომ „იგულა და იგულისმოდგინა და შემოკრიბნა ყოველნი წიგნი სამართლისანი, რომელნი ჟამთა ვითარებითა თვითოეულად მიმოდაბნეულ იყო“. ამ გზით ვახტანგ VI-მ სჯულმდებლობის დიდი კრებული შეადგინა და ამით საქართველოს ისტორიაში ქართული სამართლის პირველი მკვლევრის, სამართლის პირველი მეისტორიის სახელი დაიმკვიდრა. ვახტანგ VI-მ შეკრიბა ქართული სამართლის ისეთი ძეგლები, როგორიცაა: ბექასა და ალბუღას სამართალი, გიორგი ბრწყინვალეს სამართალი, კათალიკოზთა სამართალი და ისინი სამართლის წიგნთა კრებულში შეიტანა. მან საკუთარი სამართლის წიგნიც შეადგინა და დაურთო კრებულს. ამავე კრებულში მოათავსა მან უცხოურიდან ნათარგმნი სამართლის წიგნები, როგორიცაა: ებრაული სამართლის ქართული ვერსია, ბერძნული სამართლის ქართული ვერსია და სომხური სამართლის ქართული ვერსია.

ქართული სამართლის შესწავლის საქმეში დიდი წვლილი შეიტანეს ქართველმა ბატონიშვილებმა (ვახუშტი, იოვანე, დავითი), მ. ბროსემ, პ. იოსელიანმა, დ. ბაქრაძემ, დ. ფურცელაძემ, ალ. ხახანაშვილმა, თ. ჟორდანიამ, ე. თაყაიშვილმა და სხვ.

XIX საუკუნის ბოლოს ქართული სამართლის ისტორიის კვლევას ხელი მოჰკიდეს რუსმა და ევროპელმა მეცნიერებმა. აღსანიშნავია თ. ლეონტიევიჩის, მ. კოვალევსკის, რ. დარესტის, ფ. პოლდაკის, რ. კულტმანის, ჟ. კარსტის ღვაწლი ამ საქმეში.

უმაღლესი იურიდიული განათლების მქონე პროფესიონალ იურისტთაგან ქართული სამართლის პირველ მკვლევრად გვევლინება ნიკო

ხიზანაშვილი (ურბნელი), რომელმაც რამდენიმე გამოკვლევა გამო-
აქვეყნა ამ დარგში¹.

ქართული სამართლის ჭეშმარიტად მეცნიერული შესწავლა დიდმა
ივანე ჯავახიშვილმა ითავა.

ივანე ალექსანდრეს ძე ჯავახიშვილი (1876-1944 წწ.) იყო გა-
მოჩენილი ქართველი ისტორიკოსი და საზოგადო მოღვაწე, სსრკ მეც-
ნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი. მან ქართველ მეცნიერთა ჯგუფთან
ერთად დააარსა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ხოლო 1919-
1926 წლებში მუშაობდა უნივერსიტეტის რექტორად.

ივ. ჯავახიშვილმა ქართველოლოგიის მრავალ დარგს ჩაუყარა
საფუძველი, მათ შორის ქართული სამართლის ისტორიასაც. ქა-
რთული სამართლის ისტორიის შესწავლა მან მიზნად დაისახა სა-
მეცნიერო მუშაობის დაწყებისთანავე. ივ. ჯავახიშვილმა დაამთავრა
პეტერბურგის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტი. სპეციალური იუ-
რიდიული განათლება არ მიუღია. სამართლის მეცნიერებას იგი
დამოუკიდებლად დაეუფლა. თავდაპირველად საფუძვლიანად შეისწავლა
რომის სამართლის ისტორია, რაც საერთოდ სამართლის ისტორიის
საფუძველს წარმოადგენს, შემდეგ კი შეისწავლა გერმანული, ფრან-
გული, ბიზანტიური და რუსული სამართლის ისტორია.

როგორც აღინიშნა, ქართული სამართლის ისტორიის სპეციალუ-
რი კვლევა-ძიება პირველად ნიკო ურბნელმა (ხიზანიშვილმა) დაიწყო.
მან გასული საუკუნის მიწურულსა და მიმდინარე საუკუნის დამდეგს
რამდენიმე მონოგრაფია გამოაქვეყნა, რომლებშიაც განხილულია ძველი
ქართული სამართლის ისტორიის უმნიშვნელოვანესი საკითხები.

ივ. ჯავახიშვილმა მოგვცა ნ. ურბნელის სამეცნიერო კვლევის
მეთოდის სწორი მეცნიერული შეფასება და აღნიშნა ის არსებითი
ნაკლოვანებები, რომლებიც ამ მეთოდს ახასიათებს. ნ. ურბნელი
ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის მომხრე იყო. ამ მეთოდის მიმდევ-
რები თანამედროვე ზნე-ჩვეულებებში პირველყოფილი სოციალური
ცხოვრების კვალს ეძებდნენ. ივ. ჯავახიშვილი წერს, რომ ქართული
სამართლის ისტორიის შესწავლა უძველესი დროიდან უნდა დაიწყ-

¹ ნ. ურბნელი, ძველისდება მეფე გიორგი ბრწყინვალესი, თბ., 1890; ნ. ურბნელი
ათაბაგნი ბექა და ალბულა და მათი სამართალი, თბ., 1892; ნ. ხიზანაშვილი
(ურბნელი), რჩეული იურიდიული ნაწერები. (დასაბუჯდად მოამზადა, ბიოგრაფიული
მასალები და შენიშვნები დაურთო ი. დოლიძემ), თბ., 1982.

ოს, ამისათვის გამოსადეგი ყველა მასალის გამოყენებით, სამართლის ძეგლების ტექსტის წინასწარი კრიტიკული შესწავლითა და პირვანდელი სახის აღდგენით, ძველი ქართული იურიდიული ტერმინოლოგიის ზუსტი მნიშვნელობისა და ქართულ იურიდიულ დაწესებულებათა ბუნების გამორკვევით.

„ქართული სამართლის ისტორია“ ივ. ჯავახიშვილის ხანგრძლივი სამეცნიერო მუშაობის ნაყოფია. 1907 წელს ივ. ჯავახიშვილს უკვე დაწერილი ჰქონდა „ქართული სამართლის ისტორია უძველესი დროიდან მოყოლებული XIII საუკუნის დამდეგამდის“, რომლის ბეჭდვა დაიწყო 1909 წელს აღმანახ „ერში“, მაგრამ ცენზურის მიერ აღმანახის შეჩერების გამო პუბლიკაციაც შეწყდა. 1919 წელს ქუთაისში გამოქვეყნდა „ქართული სამართლის ისტორიის“ პირველი წიგნი.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსებიდანვე „ქართული სამართლის ისტორია“ სავალდებულო საგნად იქნა შემოღებული. „ქართული სამართლის ისტორიის“ პირველი ორი წიგნი 1928 წელს გამოქვეყნდა. პირველში განხილულია ქართული საერო და საეკლესიო სამართლის წყაროები და უძველესი ხანის საქართველოს სოციალური და სახელმწიფო წესწყობილება არაბთა შემოსევამდე, ანუ VII საუკუნის შუა წლებამდე. აქ ავტორი ყურადღებას ამახვილებს წყაროების განხილვასა და სამართლის ტერმინოლოგიაზე, რაც, მისი აზრით, სამართლის ისტორიის საფუძველია. ივ. ჯავახიშვილი იკვლევს ყოველი ძეგლის შედგენის დროს, პირობებს, მიზნებსა და მოქმედების ასპარეზს, პირვანდელი ტექსტის სახეს.

„ქართული სამართლის ისტორიის“ მეორე წიგნი ორ ნაწილად გამოქვეყნდა: პირველში განხილულია IX-XIII საუკუნეების სახელმწიფო სამართლის, ტერიტორიის, მოსახლეობისა და სამოხელეო წყობილების საკითხები, ხოლო მეორე ნაწილი მთავრდება ქართული სახელმწიფო, სისხლის, საკორპორაციო, სამოქალაქო სამართლისა და სამართალწარმოების ისტორიით მონღოლთა შემოსევამდე. ამჟამად ჩვენ ვსარგებლობთ ივ. ჯავახიშვილის თხზულებათა 12 ტომეულით, რომლის VI და VII ტომები „ქართული სამართლის ისტორიას“ ეძღვნება¹.

ივ. ჯავახიშვილის „ქართული სამართლის ისტორია“ ფასდაუდებელი ძეგლია ქართულ ჰუმანიტარულ მეცნიერებაში. ამ ნაშრომში ივ. ჯავა-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. VI, თბ., 1982; ტ. VII, თბ., 1984.

ხიშვილი მეტად ღრმამეცნიერულად იკვლევს ქართულ: სამართლის ყველა დარგს სახელმწიფო, სისხლის, სამოქალაქო, საოჯახო, სამემკვიდრეო, პროცესუალურ სამართალსა თუ სამართლის მრავალ რნსტიტუტს უძველესი პერიოდიდან მონღოლთა შემოსევამდე.

ქართული სამართლის ისტორიის კვლევის საქმეში დიდი ღვაწლი მიუძღვის პროფესორ **ივანე სურგულაძეს**. ამ დარგში მას გა¹ უქვეყნებული აქვს 200-ზე მეტი ნაშრომი, რომელთაგან 15 მონოგრაფიაა.

ივ. სურგულაძე თავის შრომებში საფუძვლიანად იკვლევდა ქართული სამართლის წყაროებს, ასევე ქართული სახელმწიფო (კონსტიტუციურ), სამოქალაქო, სისხლისა თუ პროცესუალურ სამართლის საკითხებს. აღსანიშნავია მისი სქელტანიანი შრომები: „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისათვის“, თბ., 1952 წ., „ნარკვევები საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიიდან“, ნაწ. I, თბ., 1963 წ.; ნაწ. II, თბ., 1965 წ.; „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბ., 1968 წ. (რუსულ ენაზე); „ქართული სამართლის ძეგლები („ხელმწიფის კარის გარიგება“, „დასტურლამალი“), თბ., 1970 წ.; „ქართული სამართლის წყაროები“, თბ., 1984 წ. და მრავალი სხვა. პროფესორ ივ. სურგულაძეს გამოქვეყნებული აქვს „ქართული სამართლის ისტორია“ 4 ტომად.

ქართული სამართლის ისტორიაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა პროფ. ალ. ვაჩიშვილმა. მან სამი წიგნი მიუძღვნა ქართული სამართლის ისტორიის პრობლემებს, რომლებშიაც შესწავლილია: ქართული სისხლის სამართლის, სამოქალაქო სამართლისა და სისხლის სამართლის პროცესის საკითხები¹.

ქართული სამართლის ისტორიის კვლევის საქმე მნიშვნელოვნად წასწია წინ აკად. ი. დოლიძემ. მან არქივებიდან ამოკრიბა, რედაქტირება გაუკეთა, კომენტარები დაურთო და გამოსცა „ქართული სამართლის ძეგლები“ რვა ტომად, რომელსაც გვერდს ვერ აუვლის არა მარტო ქართული სამართლის ისტორიის მკვლევარი, არამედ ნებისმიერი დარგის ქართველოლოგი. აღსანიშნავია ასევე მისი სხვა შრომებიც².

¹ იხ. ალ. ვაჩიშვილი, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, წიგნი I, თბ., 1946; წიგნი II, 1948; წიგნი III, 1963.

² ი. დოლიძე, ძველი ქართული სამართალი, თბ., 1953; მისივე, „ვიორგი ბრწყინვალეს სამართალი“, თბ., 1957; მისივე, „საქართველოს ჩვეულებითი სჯული“, თბ., 1960.

ქართული სამართლის ისტორიის მეცნიერული შესწავლის საქმეში ნაყოფიერად მოღვაწეობს პროფესორი გ. ნადარეიშვილი. პროფ. გ. ნადარეიშვილი ძირითადად ქართული საოჯახო სამართლის მკვლევრად გვევლინება¹, მაგრამ მას მრავალი ნაშრომი აქვს გამოქვეყნებული ქართული სისხლის, სამოქალაქო, სამემკვიდრეო თუ პროცესუალური სამართლის ცალკეულ პრობლემებზე.

ქართული სამართლის ისტორიაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ცნობილ მეცნიერ-იურისტს დავით ფურცელაძეს. მან გამოიკვლია და გამოსცა ისეთი სამართლებრივი ძეგლები, როგორცაა: „სამოქალაქო სჯულვილება“ და „სამართალი ბატონიშვილის დავითისა“. პროფ. დ. ფურცელაძემ რუსულ ენაზე თარგმნა და გამოსცა „ვახტანგ VI კანონები (1980)“. იგი აქტიურად მონაწილეობდა იურიდიული ტერმინების დამუშავება-შედგენაში და „იურიდიული ტერმინოლოგიის“ ერთ-ერთი ავტორიცაა.

ქართული სამართლის ისტორიაში ნაყოფიერად მუშაობს პროფესორი იაკობ ფუტყარაძე. მისი შრომები ეხება ქართულ სახელმწიფო (კონსტიტუციურ) სამართალს, ჩვეულებით, სამოქალაქო, ვალდებულებით, სამემკვიდრეო, საოჯახო თუ სისხლის სამართლისა და პროცესის საკითხებს. მან ჯერ კიდევ 1964 წელს გამოაქვეყნა მონოგრაფია „მთიულეთის სამართლის ისტორიისათვის“. აღსანიშნავია აგრეთვე მისი გამოკვლევა „ქართული ვალდებულებითი სამართლის ისტორიის ნარკვევები“ (1976 წ.), რომელშიაც პირველადაა შესწავლილი ქართული ვალდებულებითი სამართლის მრავალი ინსტიტუტი. პროფ. ი. ფუტყარაძეს გამოკვლეული აქვს მრავალი იურიდიული ტერმინი, რომლებიც შესულია ქართულ ენციკლოპედიაში. მას დიდი ღვაწლი მიუძღვის ქართული სამოქალაქო სამართლის ისტორიის, როგორც ნაკლებად შესწავლილი დარგის მრავალი პრობლემის დამუშავებაში.

ქართული სამართლის ისტორიის კვლევას ემსახურებოდა პროფ. მ. კეკელია. მისი კვლევის ინტერესი და სფერო ძირითადად სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი იყო, რასაც ორი გამოკვლევა

¹ გ. ნადარეიშვილი, „ქართული საოჯახო სამართლის ისტორიიდან“, თბ., 1965; მისივე, „ძველი ქართული საოჯახო სამართალი“, თბ., 1974.

მიუძღვნა¹. პროფ. შ. კეკელიას გამოქვეყნებული აქვს ასევე ძრავალი ნაშრომი ქართული ჩვეულებითი სამართლის საკითხებზე².

ქართული სამემკვიდრეო სამართალი მონოგრაფიულად შეისწავლა პროფ. ბ. ზოიძემ. ამ პრობლემას მიუძღვნა მან თავისი სადოქტორო დისერტაციაც, რომელიც ცალკე შრომადაც გამოაქვეყნა³.

დოც. ნ. კორძაია-სამადაშვილმა შეისწავლა ბრალის პრობლემა ქართულ სამართალში; მასვე გამოქვეყნებული აქვს სტატიები დანაშაულის მოტივისა და ქონებრივი დანაშაულების შესახებ⁴.

დოც. გ. დავითაშვილი ინტენსიურად იკვლევს ქართული ჩვეულებითი სამართლის პრობლემებს. მასვე გამოქვეყნებული აქვს ნაშრომი „ვაჟა-ფშაველა და ქართული ჩვეულებითი სამართალი“⁵.

დოც. მ. ლეკვეიშვილმა პირველმა შეისწავლა სასამართლო პროცესი XVII-XVIII საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში⁶.

დოც. ვ. გეწაძემ შეისწავლა საბჭოთა პერიოდის ქართული საოჯახო სამართლის საკითხები. თავისი შრომის შედეგები გააანალიზა საკანდიდატო დისერტაციაში⁷.

¹ შ. კეკელია, „სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი საქართველოს რუსეთთან შეერთების წინ“, I (ქართლ-კახეთის სამეფო), თბ., 1970; მისივე, „სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი საქართველოში რუსეთთან შეერთების წინ“, II (იმერეთის სამეფო, გურიის, სამეგრელოს, აფხაზეთის, სვანეთის სამთავროები), თბ., 1981.

² იხ. „ქართული ჩვეულებითი სამართლის საკითხები“, №1; №2; №3; №4; თბ., 1989-1993.

³ ბ. ზოიძე, „ფეოდალური საქართველოს მემკვიდრეობითი სამართალი“, ბათუმი, 1992.

⁴ ნ. კორძაია-სამადაშვილი, „ბრალის საკითხი ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის მიხედვით“, თსუ შრომები, 1959 წ; მისივე, „დანაშაულის მოტივი ვახტანგ VI-ის სამართლის მიხედვით“, თსუ შრომები, 1960.

იხ. კრებული „ქართული ჩვეულებითი სამართლის საკითხები“, №2, თბ., 1991, №3, №4. ასევე გ. დავითაშვილი, სასამართლო მტკიცებულებანი ხევსურულ ჩვეულებით სამართალში, 1998; სამედიატორო სასამართლო ანუ „რჯული“ ხევსურეთში, 2001; სამედიატორო სასამართლო სვანეთში, 2002; სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი ძველ ქართულ სამართალში, 2002.

⁶ მ. ლეკვეიშვილი, „სასამართლო პროცესი XVII-XVIII სს. აღმოსავლეთ საქართველოში“, თბ., 1963.

⁷ ვ. გეწაძე, „საქართველოს სსრ საოჯახო კანონმდებლობის კოდიფიკაციისათვის“, ჟურნ. „საბჭოთა სამართალი“, №8, 1969; მისივე, „საბჭოთა საოჯახო სამართლის ისტორიისათვის“, ჟურნალი „საბჭოთა სამართალი“, №5, 1968.

დოც. ბ. სეხნიაიძეს თავის საკანდიდატო დისერტაციაში შესწავლილი აქვს ქართული სისხლის სამართლის საკითხები, კერძოდ, „პასუხისმგებლობის გამომრიცხველი გარემოებები ქართულ სამართალში“¹

დოც. მ. ცაცანაშვილმა შეისწავლა „საბჭოთა სახელმწიფოებრიობის შექმნის იურიდიულ-პოლიტიკური შედეგები“, მანვე გამოაქვეყნა სტატია საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისა და რევოლუციური კომიტეტების შესახებ².

ქართული სამართლის ცალკეული საკითხები დამუშავებულია ს. გოგინავასა და კ. ბზიშვილის შრომებში.

პროფ. ვ. მეტრეველის ნაშრომებში ძირითადად ქართული პოლიტიკური მოძღვრების ისტორიის პრობლემებია შესწავლილი, მაგრამ ამ პრობლემათა გვერდით ახსნილია ქართული სამართლის ისტორიის მრავალი საკითხი³. უშუალოდ ქართული სამართლის ისტორიიდან ყურადღებას იპყრობს მისი ნაშრომები ებრაული სამართლის ქართული თარგმანისა და ახალი სამეფო-სამთავროების ჩამოყალიბების შესახებ⁴.

სამართლის კვლევისა და სხვა საკანონმდებლო აქტების აღმნიშვნელი ტერმინები და მათი შინაარსი

ქართული იურიდიული ტერმინოლოგიის გადმოცემა სამართლის აღმნიშვნელი ტერმინების განხილვით უნდა დავიწყოთ.

ივ. ჯავახიშვილის მითითებით სამართლის აღსანიშნავად ძველ

¹ ბ. სეხნიაიძე, „პასუხისმგებლობის გამომრიცხველი გარემოებები ქართულ სამართალში“, დისერტაციის ავტორეფერატი. თბ., 1988.

² მ. ცაცანაშვილი, „საბჭოთა სახელმწიფოებრიობის შექმნის იურიდიულ-პოლიტიკური შედეგები“, დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 1988.

³ ვ. მეტრეველი, ი. ჭავჭავაძის შეხედულებანი სახელმწიფოსა და სამართალზე, თბ., 1978; მისივე, ნიკო ნიკოლაძის პოლიტიკური და იურიდიული შეხედულებანი, თბ., 1980; მისივე, აკაკი წერეთლის პოლიტიკური და იურიდიული შეხედულებანი, თბ., 1980; მისივე, ილია ჭავჭავაძე დანამაულისა და სასჯელის შესახებ, თბ., 1983.

⁴ ვ. მეტრეველი, „ებრაული სამართლის ქართული ვერსია“, ჟურ. სამართალი, 1992, №2; მისივე, „საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური წყობილება ადრეფეოდალიზმის ხანაში“. იხ. ლექციები საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიაში, თბ., 1993. გვ. 61-97.

ქართულ მწერლობაშიც და ამჟამადაც იხმარებოდა და იხმარება „კანონი“. კანონს კი ზოგადი მნიშვნელობა ჰქონდა და სამართალს უდრიდა¹. კანონი გულისხმობდა ასევე სამართლის მუხლსაც, იქნებოდა იგი საერო თუ საეკლესიო სამართლის ძეგლი. ტერმინ „კანონს“ სასჯელის მნიშვნელობაც მიეცა. აქედან გამომდინარე, „განკანონება“ – დასჯას ნიშნავდა.

ივ. ჯავახიშვილის დაკვირვებით კანონი მხოლოდ სამართლის წიგნის მუხლს როდი ნიშნავდა, არამედ მთლიანად კანონების კრებულს, სამართლის წიგნს, რომელშიაც შედიოდა ცალკეული კანონები².

ივ. ჯავახიშვილი იკვლევს, რომ ტერმინი „კანონი“ ქართული არ არის, იგი ბერძნულიდან შემოვიდა ქართულში და თვით ბერძნულში ერთ-ერთი სემიტური ენიდანაა გადასული, რომელშიაც კანონი ლერწამს ნიშნავდა.

საბერძნეთში „კანონს“ ხუროს ხის იარაღს უწოდებდნენ, რომელიც სისწორის დასაცავად, შესამოწმებლად გამოიყენებოდა. შემდეგ საბერძნეთშიაც სამართლის წიგნებს „კანონს“ ეძახდნენ, იმიტომ, რომ იგი სათნოებისა და ბოროტმოქმედების საზომად ითვლებოდა... მსოფლიო კრებების შემოღების შემდგომ „კანონს“ მსოფლიო და ადგილობრივი კრებების გადაწყვეტილებას ეძახდნენ, სადაც განსაზღვრული იყო „მართალი სარწმუნოება“, საეკლესიო წესწყობილება და ის სასჯელი, რომელიც უნდა გადაეხადა სამღვდელოებასა და მრევლს სხვადასხვა დანაშაულისათვის, სარწმუნოების, წესიერებისა და სინდისის წინაშე³.

ივ. ჯავახიშვილი არკვევს ტერმინ „სამართლის“ ეტიმოლოგიასა და შინაარსს. მისი დაკვირვებით სამართალი „მართლისაგან“ წარმოდგება, რაც თავდაპირველად სწორეს ნიშნავდა. ჩვენი აზრით, უფრო ზუსტი იქნებოდა გვეთქვა, რომ სამართალი წარმოდგა „მართი“-საგან ანუ ვერტიკალისაგან, ანუ სწორისაგან და ამის შემდეგ მიიღო მან სამართლის მნიშვნელობა. ივ. ჯავახიშვილი განმარტავს, რომ სამართალი ნიშნავს „იმას, რაც თვითთულ ერს კაცთა საზოგადო ყოფა-ცხოვრებისა და მოქმედება-დამოკიდებულებათა უზენაეს და ჭეშმარიტ განსაზღვრულ

¹ ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. 12 ტომად, ტ. VI, გვ. 24, თბ., 1982.

² იქვე, გვ. 25.

³ იქვე, გვ. 24, თბ., 1982.

მცნებად მიაჩნია...“¹. სამართლის ასეთი ცნება ძვირფასია, იშვიათია. ჩვენს სამართლისმცოდნეებს ვურჩევდით გამოეყენებინათ იგი ამ პრობლემის კვლევისას.

სამართლის სინონიმად ძველ ქართულში **სჯულიც** იხმარებოდა. ეს ტერმინი ზმნა „სჯისგან“ უნდა იყოს ნაწარმოები და „თავდაპირველად ნაბჭობის, გადაწყვეტილის მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა“. ძველ ქართულ სამართალში „სჯულს“, „შჯულს“ მაინც სარწმუნოებრივი, საეკლესიო სამართლის მნიშვნელობა ჰქონდა და ამით იგი ტერმინისაგან „სამართალი“ განსხვავდებოდა².

ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით სამართალს ზოგჯერ „გაჩენილი“ სამართალი ერქვა, რადგან მას აჩენდა ანუ აღგენდა სხვადასხვა წოდებების კრება, მეფე ან სახელმწიფო დარბაზი. თვით სამართლის „გაჩენის“ ანუ ჩამოყალიბების მოქმედებას, პროცესს – „განჩინება“ ეწოდებოდა, რაც **განაჩენსაც** უდრიდა³.

საკანონმდებლო კრების მიერ ბჭობისა და შრომის შედეგად მიღებულ სასამართლო წიგნს „**ძეგლი**“ ეწოდებოდა, რომელსაც მიიღებდა ანუ დადებდა, დასხამდა კრება⁴.

რაც შეეხება **კოდიკოს** ან **კოდექსს** – ლათინური წარმოშობისაა და ქართულშიაც გამოიყენებოდა. კოდექსი **შეკვრას**, **წიგნს** ნიშნავდა, კოდიკო კი – უფრო ვრცელ კრებულს, ამასთან, ისინი შინაარსით ერთიანსა და მთლიანს ნიშნავს, იგი კანონების უბრალო, მექანიკური გროვა არ არის⁵.

ქართულ საკანონმდებლო ძეგლებსა თუ სხვა წყაროებში ვხვდებით ტერმინ „**ჩვეულება**“-საც. ჩვეულება არ ნიშნავს ერთი, ცალკე აღებული ადამიანის ქცევის წესს. ჩვეულებაში მთელი საზოგადოების ან საზოგადოების ნაწილის (ჯგუფის, წოდების, კლასის) ზნე და ქცევის წესი იგულისხმება.

წესდება – წესის დადებიდან მოდის. წესი კი სამოქმედო სახელმძღვანელო იყო როგორც ეკლესია-მონასტრების, ისე სახელმწიფო დაწესებულებებისა და თანამდებობის პირებისათვის.

¹ ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. 12 ტომად, ტ. VI, გვ. 28.

² იქვე, გვ. 29.

³ იქვე, გვ. 29, თბ., 1982.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე.

განგება – იმავე წესს ნიშნავდა. „განგება“ საზოგადოდ გამართ-
ვას, მოწყობას ნიშნავდა¹. დღევანდელი ტერმინოლოგიით თუ ვი-
ტყვით, განგება – მართვას უფრო აღნიშნავს.

ფეოდალურ საქართველოში საკანონმდებლო აქტების სხვა სახე-
ებსაც ვხვდებით. მათ შორის: წიგნი, სიგელი, გუჯარი, დაწერილი,
ბრძანება, ხელი, პიტაკი, ოქმი.

წიგნი – ყოველგვარი ოფიციალური თუ არაოფიციალური (კერ-
ძო) საბუთის აღმნიშვნელი ზოგადი ტერმინი იყო.

სიგელი და გუჯარი – მეფის მიერ ნაბოძებ საბუთს ეწოდებოდა.

ბრძანება და ოქმი – მეფეთა განკარგულებები.

ხელი – ქვაზე ამოკვეთილი მეფის ბრძანება იყო.

სიგელის მნიშვნელობის გამოსახატავად ზოგჯერ ბრძანება და
პიტაკიც გამოიყენებოდა².

დაწერილი – იმ საბუთს ეწოდებოდა, რომელიც მეფის მიერ არ
იყო გამოცემული, მაგრამ ზოგჯერ საკანონმდებლო აქტსაც შეიცავდა.
ეს წყარო XV საუკუნემდე ჩანს, ამის შემდეგ კი ქრება.

პიტაკი იგივე სიგელია.

მოვიყვანოთ მაგალითები:

სიგელი – წყალობის სიგელი ბაგრატ და კონსტანტინე მეფეებ-
ისა – ჯავახიშვილებისადმი, 1468 წ.

გუჯარი – საკანონო გუჯარი თეიმურაზ პირველისა ალავერდ-
ისადმი, 1612 წ.

ბრძანება – გიორგი ბატონიშვილისა ბოქაულთუხუცესის
ზურაბისადმი ლარგვისის მონასტრის შეუვალობის შესახებ, 1778 წ.
იგივე შეიძლება ითქვას ოქმზედაც, რადგან ოქმი მეფეთა განკარ-
გულებასაც აღნიშნავდა. მაგალითად:

ოქმი – გიორგი მეფისა დავითგარეჯის წინამძღვრის არზაზე
მონასტრის ყმების ჯარიდან განთავისუფლების შესახებ, 1779 წ.

ხელი – ხელი რუსულიდან მეფისა კავთის მამულის შეუვალო-
ბის შესახებ.

ქართული სამართლის წყაროებზე (ძეგლებზე) საუბრისას, გვერდს
ვერ ავუვლით აკად. ი. დოლიძის ნაღვაწს ქართული სამართლის
ძეგლების გამოცემის საქმეში.

¹ ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. 12 ტომად, ტ. VI, გვ. 35.

² ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოცემა, ტ. II, გვ. IX, თბ.,
1965. ეს ტომი ზემოთ აღნიშნულ წყაროებს ეძღვნებოდა.

აკად. ი. დოლიძემ არქივებიდან გამოიტანა, გამართა, დააზუსტა, კომენტარებით, შენიშვნებითა და საძიებლებით აღჭურვა და გამოსცა ქართული სამართლის ძეგლები 8 ტომად.

ტ. I – თბ., 1963 წ. აქ შედის ქართული საერო ხასიათის ძეგლები. მათ შორის ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული, რომელთა შესახებ ჩვენ ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ.

ტ. II – თბ., 1965 წ. ამ ტომში შეტანილია ქართული სამართლის ისეთი ძეგლები, როგორცაა წიგნი, სიგელი, გუჯარი, ბრძანება, ოქმი, ხელი, პიტაკი, დაწერილი და სხვ. სულ 164 საბუთი.

ტ. III – თბ., 1970 წ. ეს ტომი ძალზე სქელტანიანია. მასში შეტანილია მხოლოდ ქართული საეკლესიო სამართლის ძეგლები (წყაროები). უცხოური სამართლის ძეგლები მასში არ არის.

ტ. IV – თბ., 1972 წ. მოიცავს XVI-XVIII საუკუნეების განაჩენებსა და განჩინებებს. ყველაზე უძველესი არის ბაგრატ IV-ის მიერ გამოტანილი განჩინება – ოპიზის სიგელი. ამ სახის სხვა ადრინდელ საბუთებს ჩვენამდე არ მოუღწევია. ასევე შემონახული არ არის XII-XV საუკუნის ამ რანგის საბუთები. ამიტომაც ვიწყებთ მათ XVI საუკუნიდან. ამ ტომში სულ 534 საბუთია.

ტ. V – თბ., 1974 წ. IV ტომის გაგრძელებაა. ამ ტომში შეტანილია XVIII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედის სასამართლოს განჩინებები. ამ ტომში შევიდა მეფეთა, კათალიკოზთა, ბატონიშვილთა, მდივანბეგთა, მელიქ-მამასახლისთა ქედხუდების სასამართლოების მიერ გამოტანილი განჩინებები. ამავე ტომში შესულია დიკასტერიისა და მედიატორთა სასამართლოების რამდენიმე განაჩენი. სულ 403 საბუთია.

ტ. VI – თბ., 1972 წ. შესულია XVIII საუკუნის მიწურულისა და XIX საუკუნის პირველი ნახევრის სასამართლო განჩინებები. ამ ტომში მეფის, კათალიკოსის, ბატონიშვილებისა და სხვათა განჩინებების გარდა შეტანილია მედიატორთა სასამართლოს რამდენიმე განჩინება. ეს სასამართლო იქმნებოდა იმის გამო, რომ 1801 წლიდან საქართველოში შემოდის რუსული სამართალწარმოება, რაც ხალხისათვის რთული იყო. ამიტომაც ხალხმა ზურგი შეაქცია მას და იწყო საკუთარი სამართალწარმოება, თვით ხალხის მიერ არჩეულ მედიატორთა სასამართლოების სახით. აღსანიშნავია, რომ ასეთი სასამართლოების მიერ გამოტანილი განჩინებების კულტურა ძალზე დაბალია. ამ ტომში 384 საბუთია.

ტ. VII — თბ., 1985 წ. ამ ტომში შეტანილია სასამართლოთა არზა-ოქმები. არზა-ოქმები განსაკუთრებული ხასიათის სამართლის წყაროებია, რომლებიც განსხვავდებიან სამართლის წიგნებისა თუ სხვა დოკუმენტებისაგან. არზა-ოქმებს სხვანაირად „ჰაჯად და მოხსენებად“ ერქვა. „ჰაჯაატ“ — არაბულია და ნიშნავს გასაჭირს, მოთხოვნას. აკად. ი. ლოლიძის მითითებით ამ რანგის საბუთები წარმოდგება საქმის აღძვრის, გამოძიებისა თუ საქმის განხილვის შედეგად; ხოლო საქმისწარმოება იწყება ბრძანების შემდეგ. სხვანაირად პროცესის ამ სახეობას საოქმო პროცესი ეწოდება. ამ ტომში 863 საბუთია.

ტ. VIII — ამ ტომშიც არზა-ოქმებია შეტანილი. იგი მოიცავს პერიოდს 1789 წლიდან 1853 წლამდე. მასში 956 საბუთია. ქართული სამართლის რვატომეული ძვირფასი შენაძენია არა მარტო ქართული სამართლის, არამედ ქართველოლოგიის ყველა დარგისათვის.

ქართული სამართლის ისტორიის შესწავლის წყაროები

ქართული სამართლის ისტორიის შესწავლის წყაროებზე მსჯელობისას უნდა აღინიშნოს, რომ ამისათვის გვაქვს როგორც არაპირდაპირი, ისე პირდაპირი წყაროები.

ქართული სამართლის შესწავლის არაპირდაპირი წყაროები ისეთი წყაროებია, რომლებიც უშუალოდ არ ეძღვნება სამართალს, მაგრამ არაპირდაპირი გზით მაინც ვპოულობთ მათში ცნობებს ქართულ სამართალზე.

არაპირდაპირ წყაროებად შეიძლება დავასახელოთ მატერიალური კულტურის ძეგლები, არქეოლოგიური გათხრების გზით მოპოვებული მასალები, ნუმიზმატიკის ობიექტები, კლდეზე ამოკვეთილი წარწერები, მხატვრული ლიტერატურის ნიმუშები, ისტორიული ხასიათის თხზულებები და სხვ. მაგალითად, არმაზის ორენოვანი ბილინგვა მნიშვნელოვანი მასალაა ქართლის ანუ იბერიის სახელმწიფოს შესასწავლად; „შუშანიკის წამება“ მნიშვნელოვანია IV საუკუნის საქართველოში ქალთა უფლებრივი მდგომარეობის წარმოსაჩენად. „ვეფხისტყაოსანი“ როგორც არაპირდაპირი წყარო უამრავ ცნობას შეიცავს სახელმწიფოსა და სამართლის სხვადასხვა საკითხზე და ა.შ. არაპირდაპირ წყაროებს მაშინ ვიყენებთ, როდესაც სახეზე არა გვაქვს პირდაპირი წყაროები.

არაპირდაპირ წყაროებთან შედარებით მნიშვნელოვანია პირდაპირი წყაროები. როგორც სახელწოდებიდანაც ჩანს, პირდაპირი წყაროები პირდაპირ, უშუალოდ გვაწვდიან ცნობებს ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის სხვადასხვა საკითხებზე. დავასახელოთ პირდაპირი წყაროები: მაგალითად, „ხელმწიფის კარის გარიგება“, „დასტურლამა-ლი“, ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი, გიორგი ბრწყინვალეს სამართლის წიგნი და უამრავი სხვა. ყველა ეს წყარო პირდაპირ, უშუალოდ ეძღვნება ქართული სამართლის საკითხებს.

თავის მხრივ, პირდაპირი წყაროები ორ ჯგუფად შეგვიძლია დავყოთ: ა) ქართული სამართლის საეკლესიო წყაროები; ბ) ქართული სამართლის საერო წყაროები.

საეკლესიო სამართლის წყაროებიც ორ ჯგუფად უნდა დაიყოს: ა) უცხოური (ნათარგმნი) საეკლესიო სამართლის წყაროები; ბ) ადგილობრივი ქართული (მართლმადიდებლური) საეკლესიო წყაროები, რომლებიც მიღებულია ქართული ეკლესია-მონასტრების მიერ.

ივანე სურგულაძე

ქართული
სამართლის
ისტორიის
ფუძარტები

საეკლესიო უინაარსის სამართლის კეგლები

მცირე სჯულისკანონი

მცირე სჯულისკანონი ოთხი ნაწილისაგან შედგება:

1. მეექვსე მსოფლიო კრების (ტრულის 692 წ. კრება) კანონები.
2. კანონნი შეცოდებულთანი იოანე მმარხველისა.
3. კანონნი დლითი-დღეთა ცდთომათანი.
4. ძეგლის წერა სარწმუნოებისა¹.

პირველი ნაწილი, ანუ „წესი და განგება და რჯულის კანონი

1. მცირე სჯულისკანონი, გამოსაცემად მოამზადა ელგუჯა გუნაშვილმა, 1972, გვ. 3-4.

მეექუსისა კრებისაჲ“ ცალკე შრომად ითვლებოდა. ის ცალკე გამოსცა ალ. ხახანაშვილმა¹. ასევეა ის მიჩნეული ივ. ჯავახიშვილისა და კეკელიძის მიერ².

მეორე ნაწილია: „კანონნი შეცოდებულთანი“, აღწერილი, ანუ განწესებული იოვანე მმარხველის მიერ.

მეორე ნაწილიც ცალკე გამოსცეს ალ. ხახანაშვილმა და ზაოზერსკიმ³. სამეცნიერო ლიტერატურაში ეს ნაწილიც ცალკე შრომად ითვლებოდა⁴.

მესამე ნაწილის სახელწოდებაა: „კანონნი ღლითი-ღლეთა ცლომათანი, ვითარცა წმიდამან მამამან ჩუენმა ბასილიმ განაწესნა“.

მეოთხე ნაწილი -- „ძეგლის წერაი სარწმუნოებისაჲ, რომელი აღწერეს წმიდათა მამათა კონსტანტინეპოლეს შეკრებულთა, წმიდათა ხატთა თაყუანისცემისათიჲს“.

მესამე ნაწილს (კანონნი ღლითი-ღლეთა ცლომათანი) მეორის (კანონნი შეცოდებულთანი იოანე მმარხველისა) ნაწილად თვლიდნენ⁵.

მეოთხე ნაწილი მიაჩნდათ VII მსოფლიო კრების კანონებად⁶.

სინამდვილეში ეს ოთხი ნაწილი წარმოადგენს ერთ კრებულს, რომელიც ბერძნულიდან ქართულად თარგმნა ექვთიმე მთაწმინდელმა, რომელსაც „მცირე რჩულისკანონს“ უწოდებს და მიაჩნია ერთ შრომად: „მაიძულეს ღმრთისმოყუარეთა და სულიერთა ძმათა აღწერად მცირედი ესე რჩულისკანონი“⁷. ასეთი შედგენილობის ქართულის

1. Хаханов А., Правила Вселенного собора, Древности восточные, т. вып. 3. 1903

2. ივ. ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია, I, 1928, გვ. 30-38; კ. კეკელიძე. ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, I, 1951. გვ. 187-188.

3. Заозерский Н., Хаханов А., Номокапон Иоанна Постника в его редакциях грузинской греческой и славянской с предисловием издателейю Изд. общ. истории и древн. рос. при Моск. Университете, 1902.

4. ივ. ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია, I, 1928, გვ. 30-38; კ. კეკელიძე. ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, I, 1951. გვ. 187-188.

5. Заозерский Н., Хаханов А., Номокапон Иоанна Постника в его редакциях грузинской, греческой и славянской с предисловием издателей. Изд. общ. истории и древн. рос. при Моск. Университете, 1902.

6. Описание рукописей Тбилисского церковного музея, Карталино-Кахетинского духовенства, составленное Ф. Д. Жордания. книга I. 1903, №96. с. 114-115. Р. Орбел. Грузинские рукописи института Востоковедения АН СССР, I. М.-Л., 1956

7. მცირე სჯულისკანონი, გამოსაცემად მოამზადა ე. გიუნაშვილმა, 1972, გვ. 3.

ზუსტი შესატყვისით კრებული ბერძნულ ენაზე არ არსებობს. ექვთიმეს ის სხვადასხვა წყაროდან აქვს ამოკრებილი.

მთარგმნელს ძეგლი არა მარტო თავისებურად დაულაგებია, არამედ თავისუფალი თარგმანი გაუკეთებია, მრავალი თავისი მოსაზრებაც ჩაუმატებია; ქართული ტექსტი, ბერძნულთან შედარებით, კანონის ახსნა-განმარტებასა და დასაბუთება-მსჯელობას შეიცავს¹.

ექვთიმეს, როგორც აღვნიშნეთ, კრებული სხვადასხვა წყაროებიდან ამოუკრებია, ამდენად მას არა აქვს ერთიანი საკანონმდებლო აქტის მნიშვნელობა. „ეფთჳემეს მიერ გადმოქართულებული მეექვსე მსოფლიო კრების კანონები ამ კრების ძეგლის წერას კი არ წარმოადგენს, არამედ მერმინდელს, „შემოკრებულ“ ნაწარმოებს, რომელიც ამასთანავე განმარტებით ყოფილა შემკული. ასეთ ნაშრომს „დაბეჭდული“ ძეგლის თვისება, რასაკვირველია, არ შეიძლება ჰქონოდა და ამიტომ ექვთიმე მთაწმინდელს შეეძლო უფრო თავისუფლად მოქცეულიყო და სადაც საჭიროდ დაინახავდა, ცვლილებები შეეტანა“, თავისი განმარტებები მიეცა; ასეთი მუშაობა ექვთიმესათვის საერთოდ დამახასიათებელი იყო და ამას აღნიშნავდა კიდევ ეფრემ მცირე².

ექვთიმე ტექსტს ბრმად არ მისდევს, ამოკლებს ან ავრცელებს, უმატებს ქართული სინამდვილის შესაბამისად, ამას კ. კეკელიძეც აღნიშნავს³.

ძეგლში მოცემულია სამართლის მრავალი დარგის შესასწავლი მასალა. მასში სისხლის სამართლის მრავალი ინსტიტუტია წარმოდგენილი; საუბარია სხვადასხვა სახის დანაშაულზე, სასჯელზე, ბრალის დადების დამამძიმებელ და შემამსუბუქებელ გარემოებაზე და სხვ. ამ საკითხებზე ექვთიმე მთაწმინდელი თავის ახსნა-განმარტებას იძლევა.

ქრისტიანულ მართლმადიდებლურ ქვეყნებში მსოფლიო კრებების დადგენილებებს, საეკლესიო შინაარსის კრებულებს მოქმედი კანონის ძალა ჰქონდა და ამიტომაც ბერძნულიდან ქრისტიანული ქვეყნების სხვადასხვა ენაზე ითარგმნებოდა. ექვთიმე მთაწმინდელმა იმიტომ თარგმნა ეს შრომა, რომ მას საქართველოში გასცნობოდნენ. ამასთანავე, ექვთიმე მასში ქართული სინამდვილის შესაბამის განმარტებასაც

1. ივ. ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია, I. 1928, გვ. 32.

2. იქვე, გვ. 34.

3. კ. კეკელიძე ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, I. 1951, გვ. 168-169

იდლევა. სამწუხაროდ, არ მოგვეპოვება ცნობები იმის შესახებ, თუ როგორ გამოიყენებოდა საქართველოს სასამართლო პრაქტიკაში მცირე სჯულისკანონი. მიუხედავად ამისა, მასში ხმარებული იურიდიული ტერმინების მიხედვით, იგი ძვირფასი წყაროა ამ ეპოქის ქართული იურიდიული ინსტიტუტების შინაარსის დასადგენად.

ეს შრომა ექვთიმეს შესრულებული აქვს მამის სიკვდილის შემდეგ (მისი მამა იოანე გარდაიცვალა 1005 წელს)¹. ექვთიმე გარდაიცვალა 1028 წელს² (დაბადებულია დაახლოებით 955 წელს)³. მაშასადამე, ექვთიმეს თარგმანი შესრულებულია 1005-1028 წლებში.

ძეგლი გამოსაცემად მოამზადა ე. გიუნაშვილმა⁴. გამოცემას დართული აქვს ე. გიუნაშვილის გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები (ე. გიუნაშვილის თანახმად, ძეგლის მეორე, მესამე და მეოთხე ნაწილები შედგენილია ვინმე იოანე მონაზონის „კანონარის“ (მე-2 ნაწ.), უცნობი ავტორის „კანონიკონის“ (მე-3 ნაწ.) და კონსტანტინეპოლის 843 წლის ადგილობრივი კრების ძეგლისწერის (მე-4 ნაწ.) მიხედვით, — რედ. ნ. ს.)

1. კ. კაკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, I, 1951, გვ. 188.

2. იქვე, გვ. 164.

3. იქვე.

4. იქვე.

5. მცირე სჯულისკანონი, 1972.

დიდი საჯულისკანონი (XI-XII საუკუნეების მიჯნა)

ძველი არსენ იყალთოელის მიერ არის ნათარგმნი. ნომოკანონი ბერძნულად ნიშნავს კანონს და წესს; ნომოკანონები ეწოდება მართლმადიდებლური საეკლესიო სამართლის კრებულებს, რომლებიც შეიცავენ ეკლესიის შინაგანაწესს, აგრეთვე ყოფა-ცხოვრებისა და საოჯახო სამართლის ნორმების დებულებებს.

ნომოკანონი საეკლესიო შინაარსის კოდექსია, რომელშიც შედის: „მოციქულებისა და მსოფლიო და ადგილობრივ კრებათა კანონები, ეკლესიის ცნობილ მოძღვართა კანონიკური ეპისტოლენი და განმარტებანი, აგრეთვე სამოქალაქო კანონმდებლობა ეკლესიის საქმეთა გამო. ამ კოდექსს ბერძნულად ეწოდება ნომოკანონი, ხოლო ქართულად სჯულისკანონი“¹.

მართლმადიდებლური ქრისტიანული ეკლესიის ძირითადი კანონიკური კოდექსი საბოლოოდ ჩამოყალიბდა IX საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში 14-ტიტულოვანი ნომოკანონის ე.წ. 883 წლის რედაქციის სახით. მან კონსტანტინოპოლის 920 წლის საეკლესიო კრებაზე ზოგადქრისტიანული სახელმძღვანელოს ხასიათი მიიღო². კანონიკური კოდექსის წყაროები ოთხ ჯგუფად იყოფა: 1. „მოციქულთა“-ს სახელით ცნობილია 85 საეკლესიო კანონი, რომელიც საეკლესიო კანონმდებლობის პირველ წერილობით ძეგლად ითვლება.

2. მსოფლიო საეკლესიო კრებათა კანონები.

3. ადგილობრივი საეკლესიო კანონები.

4. ავტორიტეტულ საეკლესიო მოღვაწეთა ეპისტოლარული კანონმდებლობა³.

კანონიკურ კოდექსში შესული ზემოთ დასახელებული კონკრეტული წყაროების კოდიფიკაცია თანდათანობით მიმდინარეობდა III საუკუნიდან IX საუკუნემდე. ამ დროის განმავლობაში, ეპოქის საჭიროების მიხედვით, იცვლებოდა კანონიკური კრებულის შინაარსობრივი შემადგენლობა⁴.

ნომოკანონს ქრისტიანულ სახელმწიფოებში მოქმედი სამართლის

1. კ. კაველიძე. ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, 1. 1951, გვ. 531.

2. დიდი საჯულისკანონი, ე. გაბიაშვილის რედ., 1975, გვ. 5.

3. იქვე, გვ. 5-7.

4. იქვე, გვ. 7.

მნიშვნელობა ჰქონდა. ძველი ქართულად გადმოთარგმნილია არსენ იყალთოელის მიერ XI საუკუნის მიწურულსა და XII საუკუნის პირველ წლებში¹. დავას იწვევდა, იყო თუ არა თარგმნილი ეს ძველი არსენ იყალთოელამდე². კ. კეკელიძე ამტკიცებდა, ძველი არსენ იყალთოელამდე ქართულად არავის უთარგმნია. ამჟამად ეს საკითხი დამტკიცებულად ითვლება, რომ არსენ იყალთოელი არის ძველის ქართულად პირველი მთარგმნელი³. მცირე სჯულისკანონისა და დიდი სჯულისკანონის გამოცემა მნიშვნელოვანი მოვლენაა ქართული სამართლის ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისით. ამ ორი ძველის შედარებიდან ირკვევა, რომ ბრალის შესახებ მცირე სჯულის კანონი და დიდი სჯულისკანონი ერთნაირი წყაროებით სარგებლობდნენ, ამასთან, ბრალთან დაკავშირებული საკითხები ორივე ძველში ერთნაირად არის მოცემული. ამის მიხედვით, ირკვევა ექვთიმე მთაწმინდელის მთარგმნელობით მოღვაწეობასთან დაკავშირებული საკითხები. დიდი სჯულისკანონი განსაკუთრებით მდიდარია სამართლებრივი შინაარსის ტერმინებით.

1. იქვე გვ. 20, 21.

2. ივ. ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია, I. 1928. გვ. 19-20; კ. კეკელიძე. ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, I. 1951. გვ. 531-544. Вл. Бенешевич. Грузинский великий помянокон по спискам Тифлисского музея. «Христианский Восток», т. II с. 319-321.

3. დიდი სჯულისკანონი. 1975. გვ. 18-19.

4. დიდი სჯულისკანონი. 1975. გვ. 50-53.